

TÜRK DÜNYASINDA AKTARMA ÇALIŞMALARI VE KEMAL ABDULLA'NIN ESERLERİ TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE

Transmission Studies in Turkic World and Kemal Abdulla's Works in Turkish Language

Mehman MUSAOĞLU*

Özet

Türk dünyasında, bilgisayarla yapılan aktarma çalışmalarının ilklerine 2000'li yıllarda rastlanmaktadır. Edebî aktarma çalışmalarının yapılması ise, 1990'lı yıllardan beri hızlanmaktadır. Kemal Abdulla'nın Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan Gizli Dede Korkut, Eksik El Yazması ve Büyücüler Deresi eserleri, kaynak ve hedef metinlerinin lengüistik özellikleriyle seçilmektedir. Çünkü, söz konusu eserlerin kendine özgü dil-kullanım biçimi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aktarma, bilişsel, bilişim, edebî, metin, kaynak, hedef, Türk yazı dilleri

Abstract

First practices of transmissions by computers in Turkic world seen in early 2000. Works of literary transmissions, gaining speed since 1990. Kamal Abdulla's books like Hidden Dede Korkut, Unfinished Manuscript and Valley of Magicians which were transmitted to Turkish from Azerbaijani are distinguishing as a source and target texts with their linguistic properties. Because, these works have specific form of language-usage properties.

Key Words: Transmission, cognitive, informatics, literary, text, source, Turkic Languages.

Çeviri ve Aktarma Bilimi Kavramları

Birbirine en yakın olan akraba diller veya yazı dilleri, ait oldukları büyük dil aileleri içerisinde XX. yüzyılın sonlarından itibaren genel bilişsel boyutları ve özel lengüistik detaylarıyla yeni bir doğrultuda irdelenmektedir. Söz konusu dillerin birbirine en yakın akraba dil olma kavramı, filoloji biliminde eş, art, ön ve iç görünümlü (retrosperspektif ve interospektif) araştırma-inceleme açılarından ele alınmaktadır¹. Bunun sonucunda,

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü mehman_musaoglu@mynet.com

¹ Retprosperspektif/Retprosperspektif:
Prosperspektif/Prosperspektif ve Prosperspektif;

Retrospektif/Retrospektif;
İnterospektif/interospektif

kelimeleri

Perspektif (is. Fr. **perspective**) veya *ön görünümlü* sözcüğü, Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde sık kullanılmayan **perspektif** sözcüğü, genellikle

“dillerin dili” olarak bilinen çeviri (Göktürk 2004) teorisi ve pratiğinin yanı sıra, bir büyük dilin dili veya yazılı ve sözlü kullanım şekli niteliğinde belirlenebilen aktarma süreci, sonucu ve somut uygulamalarının Türklük bilimi ekseninde bilişsel olarak tanımlanması meselesi de gündeme gelmektedir.

Yakından uzaktan akrabalık ilişkileri olmayan ve birbiriyle uzak ve yakın akraba olan dillerde herhangi sözlü veya yazılı metnin bir dilden diğer bir dile, dolayısıyla çeviri sürecinde belirlenen kaynak dilden hedef dile aktarımı çeviri veya tercümedir. Sözelimi, yabancı dillerden akraba Türk yazı dillerine ve akraba Türk yazı dillerinden yabancı dillere yapılan her türlü yazılı veya sözlü çeviri gibi. Bunun yanı sıra, birbirine yakın akraba diller olan İngilizceden Almancaya ve birbirine daha uzak akraba dil olan İngilizceden Rusçaya veya tersine yapılan benzeri sözlü ve yazılı aktarımlar da çeviri veya tercüme olarak tanımlanabilmektedir. Anlaşılabilirliği birbirine çok yakın olan ve çoğunlukla %40-%80 civarında değişen Ortodoks-Kiril ve Katolik-Latin kültürel birleşenleriyle Slav dilleri (Tolstoy 1977) ve Eski

geleceğe yönelik, geleceğe göre, uzaktan görünüş anlamını ifade etmektedir. **Retrospektif** (*art görünümlü*) ve **prospektif** (*eş görünümlü*) sözcükleri de Hint-Avrupa kökenlidir. Ancak söz konusu sözcükler, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. **Retrospektif** sözcüğü geçmişe yönelik, geçmişe göre, **prospektif** sözcüğü ise şimdiye yönelik, şimdiye göre yapılan herhangi bir konudaki değerlendirmeleri içerir. **Perspektif** sözcüğü tümüyle, **retrospektif** (**ret.**) ve **prospektif** (**pros.**) sözcüklerinin ise ilk heceleri alınarak, Türkiye Türkçesinde tarafımızdan **retprospektif** terimi türetilmiştir. Söz konusu sözcüğün ifade ettiği kavram, 1990'lı yıllarda Türkoloji'nin çeşitli konuları üzerine yaptığımız araştırma-inceleme süreçlerinde anlamsal nitelikli bir anadil varyantı olarak belirlenmiş ve gerek Rusça, gerekse Azerbaycan Türkçesinde tarafımızdan kullanılmaya başlanmıştır. **Retprospektif** sözcüğü birleşenlerinin Türkçedeki sözlüksel ve biçembilimsel (biçem/biçembilim/biçembilimsel) kullanımları ise, söz konusu leksik birimlerin birincil anlamsal-işlevsel alanlarına bağlı olarak gerçekleşmektedir. **Retprospektif** kavramının tümüne gelince: Herhangi bir konu veya konulardaki sosyal-bilimsel ve bilişsel değerlendirmelerin, araştırma ve incelemelerin hem geçmişe hem şimdiye hem de geleceğe yönelik metodolojik eksende yapılması demektir (Musaoğlu 2003ç: 24).

Yukarıdaki sözcüklerin sırasında *interospektif/interospektif* (*iç görünümlü*) kelimesi de belirtilmiştir. Bu kelimenin ifade ettiği kavramla ilintili benzer bir sözlüksel model niteliğinde *iç katman* (*interstrat*) sözü, XX. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. Birinci kelime özgün nitelikli bir bakış açısı, ikincisi ise böyle bir bakış açısıyla değerlendirilebilen olay, olgu, nitelik ve nicelikleri ifade eder. Söz konusu kelimeler, 1990'lı yıllardan itibaren gerçekleşen dünya düzeyinde ulus devletlerin ve kültürlerin millî öze bağlı dil-edebiyat, etnografya, din ve inanç nitelikli özgün sözel boyutlarının, etnik, folklorik ve mitolojik içerikli çeşitli arkaik verilerin özelliklerinin araştırılması ve incelenmesi sırasında belirlenen belli kavramları ifade etmek için türetilmiştir. Bu kavramlar ve onları ifade eden kelimeler, yukarıda belirtilenlerden bazı farklı özellikleriyle seçilmektedir. Bundan dolayı, çağdaş lügistik anlatımda kullanılmaktadır (Добровольский 1998; Дитрих 2002).

Türkçe bağlamı Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerinde ise sözlü ve yazılı metinlerin birbirine aktarımı çeviri değil, somut bir aktarma süreci ve sonucu olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bakımdan Azerbaycan şairi Mirza Alekber Sabir, daha yüz yıl önce Türkçeden Türkçeye (o zamana göre bir Türk lehçesinden, günümüze göre ise bir Türk yazı dilinden diğerine) bir tercümenin söz konusu olamayacağını yazıyordu:

“Osmanlıcadan tercüme Türk’e” – bunu bilmem,
Gerçek yazıyor Genceli, yainki henekdir (şakadır),
Mümkün iki dil bir-birine tercüme, amma
“Osmanlıcadan tercüme Türk’e” ne demektir?! (Sabir 1992).

Türkçede (İng. Turkic ve Rus. Tyurkskiy yazık), sözlü ve yazılı metinlerin bir yazı dilinden diğerine aktarımı da çeviri değil, yakın ve en yakın akraba Türk yazı dilleri ve ya tarihî lehçeleri arası aktarma sürecinde gerçekleştirilebilen bilişsel ve genel filolojik nitelikli bir edebî veya sözlü metin aktarılmasıdır. Çünkü, söz konusu süreçte aktarılan dil aynılıkları, farklılıkları, varyantları ve yalancı eşdeğerler olarak adlandırılanlar, büyük bir dilin çeşitli fonetik, morfolojik, sentaktik, leksik ve deyim bilimsel birimleridir. Sonuncular, çoğunlukla şekilce aynı olan ama anlamca birbiriyle farklılıkları bulunan kelimelerdir. Bütün bunlar ise, diyalekt-ağız veya yazı-konuşma dili nicelikli ortak kaynak-hedef dil ve metin göstergeleri seviyesinde belirlenebilmektedir.

Kaynak dil aktarılan, hedef dil ise aktarma yapılan dildir. Kaynak metin, önce aktarılan dilden seçilerek alınır ve hedef dile aktarılır. Kaynak metnin hedef metne dönüştürülmesi, aktarma sürecini oluşturur. Aktarma sürecinde kaynak metin konu ve içerik bakımından incelenir. Kaynak ve hedef dillerdeki aynı ve farklı olan ve birbiriyle dil-üslûp varyantları ve yalancı eşdeğerlik oluşturan kelimeler, dil bilgisi unsurları, çeşitli dil bilimsel, leksik ve deyim bilimsel birleşimler, kelime gurupları, basit ve birleşik cümlelerin kullanımı, aktarılan dile ve düzenlenen metne göre belirlenir. Bunlar, metnin içeriğine göre seçilir, kaynak ve hedef dillerin ve metinlerin iç görünümü kültürel bağlamında bilişsel olarak değerlendirilmekle aktarma sürecine alınır. Gerek simetrik yapı gereksinimi için asimetrik yapılanmalı sözdizimsel birimler ve çoğunlukla bir veya iki-üç kelimedenden ibaret olan mikro metinler, kaynak dilden hedef dile aktarılan dilin yazım kurallarına ve genel metin kompozisyonuna (Musaoğlu 2003d) göre aktarılır. Söz konusu süreçte aktarmayla ilintili gerçekleştirilen bütün zihinsel faaliyetler zaman, nitelik ve nicelik bakımından üç guruba

ayrılabilir. Aktarma sürecinde gerçekleştirilen ön, iç ve son çalışmaların her biri ve tümü, aktarma bilimi kavramının temel birleşenleri olarak araştırma-inceleme hedefini oluşturmaktadır.

Çağdaş Türk yazı dillerinden birbirine metin düzeyindeki her türlü sözlü ve yazılı aktarmaları yapan kişi; aktarıcı, aktaran veya aktarman olarak bilinmelidir. Eğer çeviri ikinci bir yaratıcılıksa, aktarma her yönüyle ayrıca bir edebî yazarlık işidir. Bu bakımdan aktarıcı hem kaynak hem de hedef dilleri bilmenin yanı sıra, geniş dünya görüşüne ve yazarlık yeteneğine sahip olmalıdır.

Aktarma bilimi kavramı, XXI. yüzyılda kaynak ve hedef diller ve metinler anlayışlarının genel filolojik eksende eş, art, ön ve iç görünümlü açılardan tanımlanmasıyla gündeme gelmektedir (Musaoğlu 2003b; 2003c; 2003ç). Türk dil biliminde de söz konusu kavram ve onunla ilintili olarak ortaya çıkan aktarma bilimi çalışmaları, lengüistik boyutlarıyla 2000’li yıllardan beri yeni bir filolojik disiplin alanı niteliğinde değerlendirilmektedir (Musaoğlu 2002a:196-203; 2003a; 2003b; 2004; 2005; 2006; Uğurlu 2000; 2004).

1. Aktarma Bilimi Kavramı Bilişsel ve Bilişimsel (Berimsel) Algılama Temelinde²

Gerek klasik ve çağdaş anlamlarıyla Türk yazı dilleri arası edebî aktarma bilimi temel ilkelerinin belirlenmesi gerekse Türkçe karakterli otomatik aktarma yazılımının (software) oluşturulması çalışmalarının sadece

² “Türkçede yeni bir fonomorfolojik model, *bermek* eylem kökünün sözcüksel-işlevsel biçimlenmesiyle türetilmektedir. Söz konusu sözlüksel modelin Türk dili söz varlığında kullanımbilimsel-dizgesel olarak yer alma ihtiyacını ve Türkiye Türkçesinde buna uygun yazı dili normlarındaki kullanımını, daha önce türetilmiş olan **bilişim** teriminin İngilizcedeki uygun soyut kavramı *bilgisayar*, *bilgi işlem* sözcükleriyle tümüyle ve alt anlamsal düzeyleriyle Türkçede ifade edememesi durumu gerektirmektedir. Bunun yanı sıra, söz konusu kavramın tümünün ve ayrıntılı ifadesinin sadece Türkçedeki **bil-** köküne yüklenilerek **bilişim**, **bilişimsel** isim ve sıfatların türetmeleri dışında sözcük türetme üretkenliğinden yoksun boylamsal dizgesiyle bilimsel konuya ilişkin uygun alt kavramlaştırmaların ve kategorileştirmelerin yapılamayacağı olanaksızlığı da ortadadır. Bundan dolayı İng. *Compute*, *computation*, *computational*, *computationalize*, *computerize*, *computationalist* kavramlaştırmalarının ve yan anlamlarının, nüanslarının da Türkçeleri sırasıyla **bermek**, **berim**, **berimsel**, **berimselleştir**, **berimlenme**, **berimlettirme**, **berimselleştirme**, **berimselleştirilme**, **bilgisayarlaştır**, **berimselcidir** (krş. bilgisayarıcı) sözcükleriyle veya terimleriyle verilebilir. Şöyle ki; İng. *Cognitive linguistics* ile *computational linguistics* ayrımı da yeni kökle *bilişsel dilbilim* ve *berimsel dilbilim* (Bozşahin, Zeyrek 2000) olarak yapılabilir” (Musaoğlu 2006: 156).

en yeni filolojik metodolojiler ve lengüistik yöntemlere göre yapılmasıyla uygun bilimsel verilere ulaşılabileceğini düşünüyoruz. Söz konusu dilcilik yöntemlerinin uygulandığı en yeni bilim alanları veya lengüistik akımlar ise şunlardır: Bilişsel bilimler (cognitive sciences), bilişim bilimleri (computing sciences), bilişsel dilbilim (cognitive linguistics), berimsel3 dilbilim

³ **Bilişsel Bilim ve Dilbilim Kavramları:** “Çağımızda bilişsel bilim çalışmaları ve uygulamaları, öğrenmeye ve algılamaya açık toplumlarda giderek hızlanmaktadır. 2000’li yıllara gelindiğinde söz konusu çalışmalar, artık bazı üniversite merkezlerinde Türkiye’de de yapılmakta, lisans ve yüksek lisans programlarında yer almakta ve çeşitli tez konuları olarak işlenilmektedir. Bilişsel bilimin temel ilgi alanlarını her şeyden önce aşağıdakiler oluşturmaktadır: Bilim, bilgi ve biliş (cognition) olguları, hafıza psikolojisi, bilgi betimlenmesi, edinimi, işlemi ve depolanması, insan ve bilgisayar etkileşiminde bilişsel yönler, zihin ve beyin ilişkileri, aklın ölçekleri ve bilişsel süreçleri vb. gibi. Bunlar; biliş, akıl, zeka, zihin, beyin, anlama, akıl yürütme, zeki davranış, beceri vb. anahtar kelimelerin diskur ve metin dil bilimsel nitelikli çerçevesinde açıklanabilmektedir. Bilişsel bilimin temel bilimsel dayanaklarını felsefe, psikoloji, bilgisayar mühendisliği ve dilbilim alanları oluşturmaktadır. Türkçeye ilişkin çeşitli lengüistik disiplinlerden biri niteliğinde aktarma bilimi kavramı da bilişim çağının bir gereği olarak yapısal, anlamsal ve işlevsel dilbilim çalışmaları ekseninde ve tümüyle gerek dilbilimin gerekse diğer sosyal bilimlerin eriştiği bilişimsel ve diskur çalışmalarının ışığında tanımlanabilmektedir. Söz konusu doğrultuda ise, bilimsel ölçütleri 1980’li yıllardan beri dilbilimde de giderek belirginleşen ve dünyanın dil haritasını en genel kavramlara ve alt kavramlarına ve onları oluşturan kategorilere göre belirleyen ve bilişsel algılama temelinde gerçekleşen dil bilimsel yöntem dikkatleri çekmektedir. Çağdaş lengüistikte, her şeyden önce dünyanın dil haritasını oluşturan büyük ve küçük dillerin tipolojik özellikleri, başka bir deyişle dil evrensellikleri ve farklılıklarının dayandığı çeşitli dil düzeyleri ele alınmaktadır. Söz konusu dil düzeylerini ise, fonetik-fonolojik, morfolojik ve söz dizimsel gramer ve sözcük, sözlük ve deyim bilimsel olguları ve ayrıntıları oluşturmaktadır. Çeşitli dillerde temel dil çerçevelerinin (frame) içeriklerinin dizgesel-bilişsel algılanma temelinde dil bilimsel yöntemle kavramlaştırılması ve alt düzeyleriyle kategorileştirilmesi de bunlara bağlı olarak yapılmaktadır (Новое в зарубежной лингвистике 1988; Демьянков 1994; Кибрик 1994; Кубрякова 1994; 2004; Bozşahin Cem ve Zeurek Deniz 2000; Кравченко 2001; Курт 2002; Селиверстова 2002). Kavramsallaştırma ve buna bağlı olarak da kategorileştirme soyut düşünüş süreçlerinin dilbilimde bilişsel algılanma temelinde göre belirlenmesi, her şeyden önce sosyal bilimlerin yeni dizisel ve dizimsel oluşumlarında ortaya çıkan *dil bencilliği* veya *özneliği* problemlerinin çözüm yollarının aranmasıyla bağlantılıdır (Гуреев 2004; 2005). Bilişsel algılanma temelinde dil bilimi ve semiyotik, bilişsellik mekanizması ve dil bilgisi açıklanma ve anlatımları ilişkileri ise, antropolojik olarak insana özgü *algılama-bilinç-düşünüş ekseninde* belirlenebilmektedir. 2000’li yıllardan beri dilbilimde yaşanan dünyanın en temel kavramsal tiplerini, lengüistik kavram anlayışı ve buna bağlı olarak da öncelikle *iltifat, mutluluk, arzu-istek, sevgi-merhamet, sevgi-acıma* gibi duygu kavramları, bilişsel algılama yönleriyle ele alınarak incelenmektedir (Doğan 2000; Воркачёв 2001; Ханина 2004). Dilin her yönüyle bilişsel bir eksende irdelenerek metalengüistik bir terminoloji ve üslupla belirlenmesi, her şeyden önce yukarıda da belirtilen şu felsefi temele dayanmaktadır: “Somut dil biçimi veya biçimleri, bilişsel yapının veya yapılanmaların, dolayısıyla insan bilincinin, düşünüşünün ve kavrayışının dildeki yansımalarından oluşmaktadır” (Кибрик 1994: 126). Türk yazı dileri ve tarihî lehçelerinde ve buna uygun olarak Türk dil biliminde bilincin,

(computational linguistics). XXI. yüzyılda artık en çeşitli filolojik olgular ve olaylar; eş, art, ön ve iç görünümlü araştırma-incelenme açılarından bilişsel dil bilimi yöntemleriyle irdelenmektedir.

Türkolojik filolojide lengüistik nitelikli yeni bilimsel disiplinlerin belirlenmesi, bilincin, düşünüşün ve kavrayışın konuşma sürecinde Türkçe olarak gerçekleşen eklemeli algılanmasına göre yapılmalıdır. Dolayısıyla, filolojik-lengüistik düzeylerin ve buna bağlı olarak da aktarma sürecinde belirlenebilir somut dil-diyalekt ve yazı-konuşma dili aynılıkları, farklılıkları, varyantları ve yalancı eşdeğerlerinin insan olgusunun ve onun zihinsel gelişiminin bilişsel olarak değerlendirilmesiyle tanımlanabileceğine kanaat getirilmelidir.

Bu bağlamda, klasik ve çağdaş anlamlarıyla Türk yazı dilleri arası edebî aktarmanın temel dilbilimsel kategorileştirilmelerinin belirlenmesi kaynakları olarak seçilebilen Türk Dünyası yazarlarının eserleri, şimdiye kadar çoğunlukla klasik nitelikli filolojik araştırma-incelenme temelinde değerlendirilmiştir (Musaoğlu 2005; 2006: 140). Makalede ve konuya ilişkin diğer çalışmalar (Musaoğlu 2007) ise, Kemal Abdulla'nın Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan eserlerinin (Abdulla 1995; 1997; 2006; 2007) özgün ve aktarma metinleri, bilişsel-lengüistik nitelikli bazı iç görünümlü doğrultularıyla söz konusu edilmiştir. Azerbaycan yazarlarının eserlerinin Türkiye Türkçesine aktarılması bağlamında ele alınan örnekler, mitolojik nitelikli somut folklorik doğrultuları ve kendine özgü dil-kullanım özellikleriyle irdelenmiştir.

1.1. Çeviri ve Aktarma Çalışmalarıyla İlgili Bilişim Uygulamaları

2000'li yıllardan beri Türk yazı dilleri arası bilişim uygulamaları; TDK, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Türkiye Bilişim Derneği, Boğaziçi Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, TÜRKSOY, Maltepe Üniversitesi ve Türk Cumhuriyetlerindeki bazı kurum ve kuruluşların düzenlediği sempozyumlarla (Bakı 2004, Ankara 2006, Bişkek 2006, İstanbul 2009) ve somut çalışmalarıyla gündeme getirilmektedir. Bu çalışmalarda dikkatleri çeken, genel ağda Türk yazı dilleri arası otomatik aktarma yazılımının hazırlanması için uygun bir dil

düşünüşün ve kavrayışın Türkçedeki yansımalarına göre oluşan somut dil bilgisi düzeyleri, bilişsel yöntemin uygulanmaya konmasıyla betimlenebilmektedir. Bu bakımdan kipsel, çatisal ve görünüşsel nitelikli bütünleşik dil bilgisi biçimlenmelerinin yanı sıra, çeviri ve aktarma biliminde de ele alınan dil evrensellikleri ve farklılıkları, söz konusu yöntemin uygulanmasıyla net olarak belirlenebilecektir. (Musaoğlu 2008: 212-213)

derleminin (tabanının) belirlenmesi sorunlarının tartışılmasından ve Türkiye Türkçesi-Azerbaycan Türkçesi, Tatar Türkçesi, Türkmen Türkçesi vb. aktarma-deney yazılımları projeleri düzenlemelerinin gündeme getirilmesinden ibarettir. Söz gelimi, Azerbaycan'da Atatürk Merkezi, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nesimi Dilcilik Enstitüsü ve Enformasyon Teknolojileri Enstitüsü ve “İn Ko Tek” Enformasyon-Komünikasyon Birliğinin “Azerice-Türkçe ve Türkçe-Azerice Otomatik Aktarma Sistemlerinin Oluşturulması” adlı bir proje hazırlandığı bilinmektedir (Əhmədov 2007).

Türk yazı dilleri arası bilgisayar destekli dilbilim çalışmaları ve elektronik aktarma yazılımı programları hazırlanması başlangıç aşamasındadır. Otomatik aktarma “bilgisayarda yazılmış herhangi bir metnin önceden seçilmiş dillerin verileri temelinde elektronik sözlükleri ve net olarak tespit olunmuş dil bilgisi kurallarını içeren, kelimelerde çokanlamlılığı ve eşselsliliği belirten somut algoritmaların yazılımla bir Türk yazı dilinden diğerine aktarımını” ifade etmektedir. Böyle bir çalışma henüz yok. Elde olan veriler, sadece bazı cümle ve kelimelerin otomatik olarak bir Türk yazı dilinden diğerine aktarılması veya elektronik sözlük örneklerinin düzenlenmesinden ibarettir. Bu bağlamda, en somut çalışmalardan biri olarak Ahmet Yesevi Üniversitesi, TDK ve T. C. Kültür Bakanlığının genel Türk Lehçeleri Elektronik Sözlüğü yayımı dikkatleri çekmektedir. Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un Türk Cumhuriyetlerinden gelmiş Türkologlarla düzenlediği tek sözlük, 1992 yılında T.C. Kültür Bakanlığınca yayımlanmıştır. Aşağıda Türkiye, Azerbaycan, Başkurt, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Türkmen, Uygur Türkçeleri ve Rusça karşılıklarıyla yedi bin sözcüğü içeren Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü elektronik yayımından okul, dayı ve kol kelimelerinin aktarmaları örnek olarak verilmiştir.

TÜRK LEHÇELERİ SÖZLÜĞÜ

 Türkiye Türkçesi	 Azeri Türkçesi	 Başkurt Türkçesi	 Kazak Türkçesi	 Kırgız Türkçesi	 Özbek Türkçesi	 Tatar Türkçesi	 Türkmen Türkçesi	 Uygur Türkçesi	 Rusça
okul	mäktäp	mäktäp	mektep	mektep	mäktäb	mäktäp	mekdep	mäktäp	škola
									uçılışçe
									uğebnoye
									zavedeniye
 Türkiye Türkçesi	 Azeri Türkçesi	 Başkurt Türkçesi	 Kazak Türkçesi	 Kırgız Türkçesi	 Özbek Türkçesi	 Tatar Türkçesi	 Türkmen Türkçesi	 Uygur Türkçesi	 Rusça
dayı	arıa	tayanis	arka süyev	cöbök- tayak	hämiy	tayanıç	arkadayanıç	arka tayanıç	pokrovitel'
	havadar	arka		arka	süyänıç	arka	hovandär		proteje
		arkalavısı				arkalavçı			ruka
kol	gol	kol	kol	kol	kol	kol	gol	kol	ruka
		biläk				biläk			

Türkçe otomatik aktarma yazılımı; Yazı-Konuşma Aynılıkları, Farklılıkları, Varyantları ve Yalancı Eşdeğerler olarak bilinen dil özellikleri, bilgisayar algoritmalarının düzenlenmesiyle gerçekleştirilebilecektir. Türk yazı dilleri aynılıkları; aynılıktaki fonetik, morfolojik, yazım farklılıkları ve yabancı dillerden alınmış bazı kelime karşılıklarının kullanımlarıyla seçilmektedir. Bu, “Ali (bir) öğretmen (dir)” cümlesinin diğer Türk yazı dillerine yapılmış aktarmalarından da gözükmektedir. Azerb: Əli bir müəllimdir; Türkmen: Aly bir mugallymdyr; Özbek: Ali (bir) o‘qituvchi; Uygur: Əli bir okutkuçi; Kazak: Əли (бир) мұғалим; Kırgız: Ali mugalim olur; Tatar: Али (бер) укытучы; Başkurt: Али укытыусы; Hakas: Ali ügremçi poladır.

Yukarıda belirtilen söz varlığı çeşitliliği ve Türkmen Türkçesinde uzun ünlülerin (değil yerine de:l) yer alması, Türkiye Türkçesinde fiilin sürerlik şeklinin (gidedur-, bakadur- vb.) veya geniş zaman çekiminin (-r, -Ar, (Dr/Ur: ağla-r,bak-ar vb.) kullanımı gibi diğer Türk yazı dillerinde de bulunan değişik olgular ise, birincil ana varyantlar olarak da belirlenebilir yazı-konuşma farklılıklarıdır. Belli bir anlamın ifadesiyle seçilen, ama değişik kelime ve çeşitli dil bilgisi biçimleriyle belirlenen yazı-konuşma varyantları ise, kalıp sözler, atasözleri ve deyimlerde gözlemlenmektedir. Söz gelimi, düşmek//düşmek deyim kurucu sözcüğüyle türeyen Düşer düşmezi olan deyim Azerbaycan Türkçesinde, Düşmez kalkmaz bir Allah deyimini Türkiye Türkçesinde özgün biçimleriyle yer almaktadır. Kazak Türkçesinde yer alan Birewdiki birewge qızday körinedi. Birisinin karısı diğerine kız gibi görünür. Deyiminin Türkiye Türkçesindeki varyantı Komşunun tavuğu komşuya kaz, karısı kız gibi görünür biçimindedir.

Türkiye ve Azerbaycan Türkçeleri kelime hazinesindeki düşmek, subay, kişi gibi sözcükler ise, Türk lehçelerinde yalancı eşdeğerler olarak adlandırılan kelimelere örnektir. İstatistik hesaplamalara göre, Türk lehçelerinde yalancı eşdeğerlerin sayısı, yaklaşık on bin civarındadır.

1.2.Yapılacak Çalışmalar

Türk yazı dilleri arası aktarma yazılımı programları; yazı-konuşma aynılıkları, farklılıkları ve varyantlarının Türkçenin ses değerleri, dil bilgisi ve kelime hazinesine göre bilgisayarda algoritmalarının belirlenmesi ve yalancı eşdeğerlerin elektronik sözlüklerinin düzenlenmesiyle gerçekleştirilebileceğinden bilgisayar destekli aşağıdaki çalışmaların yapılmasını gündeme getirmektedir:

-Türk alfabeleri, dil-konuşma özellikleri, ses değerleri temelinde Uluslararası Fonetik Transkripsiyon; yazı-konuşma aynılıkları, farklılıkları, varyantları ve yalancı eşdeğerlerin bilişsel olarak tanımlandığı işlevsel dil bilgisi düzenlenmelidir.

-Dünyada çeşitli dillerin eğitimi, öğretimi, incelenmesi ve küresel dil siyasetinin kurulması, Fransızca devlet ve İngilizce iletişim dili geleneğine dayanmaktadır. Avrupa merkezli dil-kullanım modellenmesi, her iki geleneği bütünleştirmektedir. Bu modellenme, dil hafızası bankasında önceden hazır bulunan kelime biçimlerinin seçilerek kullanılmasıyla gerçekleşen iletişime göre kurulmaktadır. Türkçede ise kelime şekli, yukarıda belirtilen kullanım biçimlenmesinden farklı olarak çeşitli sözcük kök-gövdesi ve eklerin ifade ettiği işlev ve anlam alanlarının ardı ardına dizgisiyle gerçekleşmektedir. Söz gelimi, Rusçada *v ego tvorcestve*, İngilizcede *in his works* sözcüklerinin söz dizimi sırasına göre bildirebildiği anlam, Türkçede tek bir yaratıcılığındaki kelimesinin yarat sözcük kök-gövdesi ve -ıcı, -lık,-ın,-daki ekleriyle biçimlenen morfolojik dizgisiyle ifade edilmektedir. Türkçede kökler ve ekler; düz, yan ve gramer anlamlarının yer aldığı ardı ardına bölünmeyen bir dizgiyle dizilmektedir. Söz konusu dizim, somut bir iletişim ihtiyacına bağlı olarak dil faaliyetinde gerçekleşmektedir. Bükünlü dillerde kelime hazinesi ve söz sırasına göre iletişim öncesi durum düzeyinde belirlenen kelime biçimlenmesi, Türkçede iletişim anı ve dil içi faaliyet olgusu olarak gerçekleşmektedir. Böyle bir kelime biçimlenmesi ise, dünyanın dil haritasını oluşturan kavramların algılanmasını yapım, biçim ve çekim ekleri mantıksal sıralanmasıyla mümkün kılabilirdiğinden Avrasya merkezli ikincil dil modellenmesinin işlevsel olarak kurgulanmasında bilişsel algılanma temelini oluşturulmasını ve özgün bir bilişimsel yazılım örneği düzenlenmesini sağlayacaktır. Mantıksal bir dil olan Türkçenin potansiyel olanakları gerçekleştirilecek ve onun ses uyumuna, eklemeli yapısına ve söz dizimine dayalı yeni bir dil modellenmesi, bilişsel algılanma temelinde kurulabilecektir. Böyle bir modelin oluşturulabilmesi için madde başı kelimeleri Türkiye Türkçesinde verilen, anlamları ise çeşitli Türk yazı dillerinde en azı 500.000 kelime ve deyimle açıklanan ve eşzamanlı olarak düzenlenen Büyük Türkçe Aktarmalı-Açıklamalı Sözlük hazırlanmalıdır. Bu, Mahmut Kaşgarlı'nın yazdığı *Divânü Lûgati't-Türk* gibi bir eserin günümüzde Türkçe olarak yazılması anlamına gelmektedir.

2. Türk Yazı Dilleri Arası Edebî Aktarmalar

Edebî aktarma çalışmaları, Türk dünyasında 2009'a kadar çoğunlukla iki biçimde gerçekleştirilmiştir. Bunlar:

a) Dönemler arası, dolayısıyla kaynak dil olarak tarihî Türk lehçelerinden veya eski Türk yazı dillerinden (Eski Türkçeden, Çağataycadan, Osmanlıcadan vb.) hedef dil olarak çağdaş Türk yazı dilleri ve lehçelerine çeşitli edebî metinlerin aktarılmasına ilişkin artzamanlı olarak gerçekleştirilen aktarma süreci ve sonucu çalışmaları;

b) Kaynak ve hedef dil olarak çağdaş Türk yazı dilleri ve lehçelerinden birbirine, hem sözlü hem de yazılı metinlerin aktarılmasına ilişkin eşzamanlı olarak gerçekleştirilen aktarma süreci ve sonucu çalışmaları ve faaliyetleri.

Türk yazı dilleri arası edebî aktarmalar, çeşitli edebî metinlerin eski Türk yazı dillerinden çağdaş Türk yazı dillerine ve ikincilerde birbirine aktarılmasıyla gerçekleştirilmekte olup 1990'lı yıllardan beri hız kazanmıştır. Söz konusu metinler, eski ve yeni Türk yazı dillerinden Türkiye Türkçesine, ondan da diğer Türk yazı dillerine aktarılmaktadır (Musaoğlu:1997). Türkiye Türkçesi dışındaki Türk yazı dilleri arasında ise, aktarma çalışmalarının yaygın olduğu söylenemez. Aktarma çalışmalarının belirtilen yazı dilleri arasında da sürdürülmesi ve bu süreçte Türk yazı dillerinden birinin ortak bir bilişim ve iletişim dili olarak öne çıkması hedeflenmelidir. Mevcut koşullarda bu dil Türkiye Türkçesi olabilir.

Bu bağlamda, Türkiye'de yaşayan ve çalışan Türkologların çağdaş Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesine yaptıkları edebî aktarma ve aktarma bilimi çalışmalarından özellikle söz edilmelidir. Söz gelimi Sahacadan Prof. Dr. Fatih Kirişçioğlu'nun, Özbekçeden Prof. Dr. Şuayip Karakaş'ın, Kırgızcadan Prof. Dr. Naciye Yıldız'ın, Kumukçadan Prof. Dr. Çetin Pekacar'ın, Tuvacadan Doç. Dr. Ekrem Arıkoğlu'nun, Kazakçadan Yrd. Doç. Dr. Farhat Tamir'in ve onlarla beraber diğer bilim adamı Araştırmacı Türkologların çağdaş Türk Lehçelerinden Türkiye Türkçesine yaptıkları çeşitli folklorik, bilimsel ve deneme yazıları örneklerinin aktarmaları dikkatleri çekmektedir.

Türk Dünyası ünlü yazarlarının eserlerinin ve folklorik örneklerinin ilk sırada seçilerek aktarılması, aktarma çalışmaları içerisinde üstünlük kazanmaktadır. Söz gelimi, Kırgızcadan Manas, Özbekçeden Alpamış, Türkmenceden Köroğlu destanları; Türklerin bugünü, yakın ve uzak geçmişi Türklük bilinci, inançları ve mitolojisi folklorik temelinde çağdaş roman tekniğiyle yorumlayabilen eserler, Türkiye Türkçesine hızla aktarılmaktadır. Çengiz Aytmatov'un eserlerinin Türkiye Türkçesine çevrilmesi, bunun bir örneğidir. Bu bağlamda, Azerbaycanlı yazar Kemal Abdulla'nın Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmış Gizli Dede Korkut, Eksik El

Yazması ve Büyücüler Deresi romanları, özgün konusu, dili ve sanat tekniğiyle dikkatleri çekmektedir.

2.1. Azerbaycan Yazarlarının Eserleri Türkiye Türkçesinde

Azerbaycan sözlü edebiyatı örnekleri, çeşitli metinleri ve ünlü yazarlarının eserlerinin çağdaş Türkiye Türkçesine aktarılması, 1950'li yıllara kadar uzanır. Söz konusu aktarma süreci ve sonucunun ivme kazanmasına hem Azerbaycanlı hem de Türkiyeli bilim adamları ve araştırmacı-yazarlar çaba göstermiştir. Daha Sovyetler Birliği döneminde, Azerbaycan'dan Hamit Araslı ve Abbas Zamanov'un; Türkiye'den Ahmet Caferoğlu, Muharrem Ergin, Saadat Çağatay ve daha sonralar Ahmet Bican Ercilasun'un faaliyetlerinin; Yavuz Akpınar ve onun yayımladığı Kardeş Edebiyatlar dergisinin çok büyük rolü olmuştur. Günümüzde ise araştırmacı-yazarlar ve bilim adamları Yusuf Gedikli, Ali Duymaz, İldeniz Kurtulan ve diğerlerinin yaptığı somut aktarma çalışmaları, araştırmaları ve faaliyetleri dikkat çekicidir. Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarma çalışmaları, özellikle 1990'lı yıllardan beri çok büyük ivme kazanmıştır. Azerbaycan yazarlarından Anar'ın ve Elçin'in eserlerinin çoğunluğu hâlen Türkiye Türkçesinde okunmaktadır. Söz gelimi, Anar'ın Ak Liman, Bir Fırsat Bulsam, Vestiyerde Çalışan Kadının Anlattıkları, Beş Katlı Evin Altıncı Katı, Sıraselvilerde Bir Otel Odası, Dantenin Jübülesi, İlgi Bağı, Kırmızı Limuzin, Korku, Bir İyi Padşah Masalı, Mutlaka Görüşürüz, O Gecenin Sabahı vb.; Elçin'in Mahmut ile Meryem, Şuşaya Sis çöktü, Ak Deve, Ölüm Hökmü vb. eserleri bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Söz konusu çağdaş eserler, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılırken genellikle iki aktarma üslubu veya aktarımı yapan aktarıcıların dünya görüşüne, kelime hazinesine, dil ve kullanım olgularını algılayış farklılıklarına göre belirlenebilen iki yazım tarzı gözlemlenmektedir:

Birinci üslup, kelimesi kelimesine birebir değil, aktarma sürecinde kaynak metne, anlamı anlamına olan bir bağılılıkla kaynak metnin hedef metne büyük bir ölçüde anlamsal, kısmen de yapısal olarak dönüştürülmesi düzeyinde değerlendirilebilmektedir. Bu üslup, daha çok Cumhuriyet dönemi Türkçesine özgü kelime hazinesi, söz dizimi ve bütün diğer simetrik ve asimetrik nitelikli dil-kullanım olanaklarının özenle seçimi ve yeni bir yazınsal tarzdaki değişimi doğrultusundaki ölçütleriyle farklılık sergileyen bir aktarma süreci veya yazı tarzıdır. Bu Anar'ın ve Elçin'in eserlerinin büyük bir kısmını Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktaran

İldeniz Kurtulan'ın ve edebî aktarımı söz konusu yazınsal doğrultuda sürdüren diğer aktarıcı yazarların üslûbu veya edebî-bedî dilidir, denebilir. Dolayısıyla Anar'ın, Elçin'in ve diğer çağdaş Azerbaycan yazarlarının eserlerinin Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarında, dizisel (paradigmatik) ve dizimsel (sintagmatik) ölçütleriyle belirlenebilen, birinci temel aktarma üslûbudur.

İkinci üslûp ise, genellikle kelimesi kelimesine ve anlamı anlamına gerçekleştirilen bir aktarmanın ötesinde, hem de metinleri oluşturan cümlelerin, cümle birleşmelerinin ve söz guruplarının sırası sırasına yapılan bir aktarımıyla seçilmektedir. Azerbaycan Türkçesindeki birçok Türk kökenli Azerice kelimenin, atasözleri ve deyimlerin yanı sıra, çeşitli cümle kalıpları ve sözcük guruplarının hem ilk hem de sonraki varyantlarının Türkiye Türkçesine doğrudan ve dolayısıyla aktarılması söz konusu üslûpla yapılmaktadır. Bu üslûp, Anar'ın Beş Katlı Evin Altıncı Katı romanını ve Ben, Sen, O ve Telefon hikâyesini Azerbaycan Türkçesine aktaran araştırmacı-yazar Yusuf Gediklin'nin ve onun üslûbuna yakın bir tarzda yapılan diğer aktarımların yazı tarzından veya dilinden oluşmaktadır. Söz konusu ikinci üslûp da Anar'ın ve Elçin'in ve diğer çağdaş Azerbaycan yazarlarının eserlerinin Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarındaki belirlenebilen ikinci edebî yöntemdir (Musaoğlu 2004: 26).

2.2. Türkiye Türkçesine Aktarılan Mevcut Eserler

1990'lı yıllardan beri eski ve yeni Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerinden çeşitli edebî metinlerin Türkiye Türkçesine aktarılması süreci gittikçe hızlanmaktadır. Sözelimi; dünyaca ünlü Türk dünyası yazarlarından biri olan Cengiz Aytmatov'un hemen hemen bütün eserleri, çeşitli yabancı dillerden ve Kırgızcadan Türkiye Türkçesine çevrilmiş veya aktarılmıştır.

Bu bağlamda, Azerbaycan yazarlarından Kemal Abdulla'nın Gizli Dede Korkut, Eksik El Yazması ve Büyücüler Deresi adlı eserlerinin Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktararak İstanbul yayın evlerinde yayımlanması dikkatleri çekmektedir. Bu eserlerden birincisi, şimdiye kadar Dede Korkut üzerine yapılmış geleneksel incelemelerden tamamen farklıdır, çünkü bilimsel düzeyli popüler anlatım ve felsefi-folklorik içerikli edebî yorum niteliği taşımaktadır. Böyle bir edebî yorumun Türkiye Türkçesindeki aktarma metninin konunun mitolojik-folklorik özgünlüğüne ve eserde kullanılan ansiklopedik verilere ve bilgilere

dayanılarak özel ve bilimsel nitelikli not ve açıklamalarıyla düzenlenmesi (Abdulla 1997) dikkat çekicidir. Bu, eserin daha sonraları Rusçaya çevrilmiş aktarma metninin de söz konusu bilimsel not ve açıklamalarla hazırlanmasına yol açmıştır (Abdulla 2006).

Kemal Abdulla'nın söz konusu tarihî romanlarındaki bilişsel özellikli millî bilinç algılamaları, modernleşme ötesi roman tekniğiyle kurgulanmış ve özgün bir dil ve üslûpla ifade edilmiştir. Nitekim belirtilen eserlerin Türkiye Türkçesindeki hedef metinleri de, diskur ve masalsı nitelikli bileşiksel dil ve anlatım biçimiyle ve roman metinlerinin dil ve üslûp özelliklerinin muhafaza olunmasıyla seçilmektedir.

Eksik El Yazması ve Büyücüler Deresi romanları, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılırken yukarıda belirtilen ikinci aktarma üslûbunun temel prensipleri çoğunlukla gözlenilmiştir. Ancak, deneme yazılarında ele alınan önemli tarihî konular modernleşme ötesi roman tekniğinin anlatım-kurgulama ilkeleriyle işlenildiğinden birinci romanın özgün metni konuya ilişkin özel bir çağdaş Oğuz Türkçesi, ikincisi ise masalsı-folklorik nitelikli Azerbaycan Türkçesiyle yazılmıştır. Bu ise, söz konusu romanların Türkiye Türkçesindeki aktarma metinlerinin dil-anlatım tarzının yukarıda belirtilen diğer çağdaş Azerbaycan yazarlarının Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan metinlerinin dilinden ve üslûbundan belli farklılıklar içermesine yol açmıştır. Aşağıda, söz konusu içerik-anlatım ve dil-kullanım özelliklerinin bazı yönleri, yeni belirlenen çağdaş aktarma biliminin temel ilkeleri açısından bilişsel ve lengüistik olarak örneklendirilmiştir.

Bugünü ve geçmişi eski ve yeni Türk-İslam bilinçleri ve inançları ekseninde ve mitoloji, folklor temelinde, çağdaş bilişsel bakış ve roman tekniğiyle yorumlayabilen eserlerin Türkiye Türkçesine aktarılması, XXI. yüzyılda çağa uygun önemsenilecek bir edebî olaydır. Dolayısıyla, sıra dışı yorum ve deneme yazımı teknik ve dil-kullanım olanaklarıyla ve kullanılan dilin bir algılama-iletişim aracı olarak millî özü, perspektifleri ve geçmişi bütün içeriği ve çeşitli boyutlarıyla yansıtabilmesiyle uluslararası edebî çevrelerde kabullenen eserlerin aktarılması, Türkiye Türkçesinde de gözle görülür bir yaygınlık kazanmaktadır. Kemal Abdulla'nın Eksik El Yazması ve Büyücüler Deresi adlı eserleri de modernleşme ötesi roman tekniği ve dil-kullanım özelliklerine sahip olduğundan Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

2.3. Kemal Abdulla Fenomeni

Azerbaycan Bilimler Akademisi muhabir üyesi, Prof. Dr. Kemal Abdulla, bir filolog-bilgin, destan bilimci, eleştirmen, şair, gazeteci-çevirmen olarak bilimsel çalışma ve edebî-entelektüel yorumlarıyla her şeyden önce bir Türkolog'dur. Halihazırda edebî-fantastik görüşleriyle Türk Dünyası kavramını yeni bir modernleşme ötesi roman tekniği olanaklarıyla ve tarihî nitelikli Oğuz Türkçesi kelime hazinesi ve sentaksıyla yorumlayabilmekte ve artık ünlü bir deneme yazarı olarak da tanınmaktadır. O, Türk Dünyası kavramının temel unsurlarından birini, mitolojik çağdan destan edebiyatına geçiş dönemi olayları ve süreçlerini yansıtan, Türklerin başucu kitabı Dede Korkut destanını önce Gizli Dede Qorqud adlı eserinde bir destan bilimci olarak irdelemiş, sonra ise Eksik El Yazması ile romanlaştırmıştır (Musaoğlu 2007). Öte yandan Ortaçağ İslam Dünyası düşünüş tarihinde çok önemli ve tartışmalı bir yer alan mistik Hallac-ı Mansur ve öğrencilerinin Şeytan'ın, Allahın kutsal kitabı Kur'anda yer alan son mesajının özünü bozmak amacıyla evrende verdiği savaşının karşısındaki direnişini masalsı bir folklorik üslupla ve kendine özgü metin dil bilimi sıralanmasıyla anlatmıştır. Ortaçağ İslam Dünyasında gerçekleşen önemli sosyal-manevi olayları ve ilgili tarihî gelişmeleri "tarih-evren-insan" denklemine modernleşme ötesi roman tekniğiyle kurgulayabilmiştir.

Kemal Abdulla'nın, Yazar-Eser-Okur, Eninde Sonunda Yazılanlar, Yolun Başı ve Sonu gibi eleştirel yazılarının yer aldığı kitapları XX. yüzyılın sonlarında yayımlanmıştır. O, 1970-1980'li yıllar Azerbaycan edebiyatı örneklerini, belli bir ölçüdeki modernleşme ötesi nitelikli ilk edebî denemeleri düzeyinde daha XX. yüzyılın son çeyreğinde edebiyat bilimi açısından irdelemiştir. Azerbaycan Dili Sentaksının Kuramsal Problemleri adlı kaynak eserinde ise, Azerbaycan Türkçesi söz dizimi ve metnini, dilbilimdeki en yeni gelişmelerin ışığında simetrik ve asimetric yapılanmalarıyla kuramsal olarak betimlemiştir. Böylece, Kemal Abdulla'nın gerek edebiyat gerek dil bilimine ait eserlerine gerekse edebî-felsefî yorumlamalarına kendine özgü bir sistem hakimdir.

2.3.1. Gizli Dede Korkut

Kemal Abdulla'nın söz konusu eseri, her şeyden önce Dede Korkut destanları üzerine söylenmeyenlerin, belki de gözden kaçanların dile getirilmesi açısından seçilmektedir. Eserin hem bilimsel hem de popüler nitelik taşıması bu boyutuyla ilintilidir. İşte eserde mevcut semantik boşlukların doldurulması da Türk'ün düşünüşünün, yaşayışının, algılayışının, yazılı yazısız değerlerinin, fikir dünyasının, tarihî ananelerinin

ve bugüne kadar olan gelişiminin ve dünya medeniyetleri arasında nasıl bir yerde olması gerektiğinin sergilenmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Yazarın Gizli Dede Korkut eseri, ilk olarak 1991 yılında Bakü'de yayımlanmıştır. Kitabın Kerime Üstünova (1995) ve Ali Duymaz (1997) tarafından Türkiye Türkçesinde yapılmış aktarmaları, Bursa'da Ekin Kitapevinde, İstanbul'da ise Ötüken Yayınevinde basılmıştır. Eser, Sır İçinde Destan ve yahut Gizli Dede Korkut adıyla eklenilmiş ve tamamlanmış yeni bölümüyle Bakü'de 1999 yılında ikinci kez gün ışığına çıkmıştır. Bundan sonra eser, Gizli Dede Korkut adıyla Rus dilinde de hazırlanmış ve içerdiği yeni bilişsel bilgili dipnot açıklamalarıyla 2006 yılında yayımlanmıştır. En son olarak, Mifden Yazıya ve yahut Gizli Dede Qorqud adıyla 2009 yılında Bakü'de yayımlanmıştır. Söz konusu yayın, yazarın Dede Korkut konusu üzerine yaptığı araştırmaların ve incelemelerin derinlemesine bir devamı niteliğini taşımaktadır. Son yayında da yeni bilimsel kaynaklardan yararlanılmış ve esere bilişsel nitelikteki yeni tamamlayıcı eklemeler yapılmıştır.

Elbette, Kemal Abdulla'nın söz konusu eserinin çeşitli dillere çevrilmesi ve aktarılmasını tetikleyen bir ana neden vardır. Bu neden, eserin destan bilimciliğinde yeni bir söz niteliğinde oluşuyla ilintili olsa gerektir. Acaba nasıl bir söz?

Gizli Dede Korkut yorumlaması, yukarıda belirtildiği üzere hem ilmi eser hem de bir deneme niteliği taşımaktadır. Destanın sırrı veya mitolojik dünyayla bağlı esrarengizliği, belli bir ölçüde yalnız böylece açıklanabilmiştir. Eserin birinci bölümü de bunun için Sır İçinde Destan olarak adlandırılmıştır.

Sovyetler Birliği döneminde diyalektik materyalizm adlı bir yöntem biliminin varlığına insanları inandırmaya çalışıyorlardı. Yalnız ona dayanılırsa bilimsel sonuçlar doğru ve eksiksiz olarak ortaya çıkardı. Ancak yaşamda ve bilimde diğer çeşitli yöntem bilimleri de bulunuyordu. Nitekim herhangi bir araştırmacı-denemeci, söz konusu yöntem bilimlerini benimseyince kendine özgü yöntem bilimi ilkelerini de oluşturabiliyordu. Kemal Abdulla da daha Sovyetler Birliği döneminde kullandığı bilimsel eser ve deneme yazma yöntemlerini doğru belirleyerek destanın mitle yazıyı birleştiren bir köprü olarak ortaya çıktığını ispatlamıştır.

Yorumlamanın ikinci bölümü, kitabın Azerbaycan Türkçesi baskısında Anavaryantlara Doğru, Rus dilindeki varyantında Anavaryantların Belirlenmesi olarak adlandırılmıştır. Birinci bölümdeki anlatımın devamı olarak da Yunan ve Türk mitolojik sistemlerini oluşturan Doğa-Uygurluk,

Normluk-Normsuzluk, Eski-Yeni, Vefa-Ödül vb. temel bilişsel kavramlar, birinci, ikinci, üçüncü vb. derecelerdeki alt kavramlar ve kategorilerine göre sınıflandırılmıştır. Çeşitli halkların kültürel temelini oluşturan mitolojik ve destansı benzerliklerdeki millî farklılıklar, bizi ana varyantlar niteliğindeki unsurlara doğru götüren varyantlar olarak yorumlanmıştır. Dede Korkut destanları, Türk uygarlığının destansı anlatımı ve eski dünya mitolojik sisteminin içeriğini oluşturan temel bir unsur olarak nitelendirilmiştir. Eski Yunan destanları ile Dede Korkuttaki Polifem ve Tepegöz, Odise ve Beyrek, Agamemnon ve Salur Kazan, Penelope ve Banıçiçek destansı tiplmelerindeki farklılıklar, ana varyant oluşturucu unsurlar olarak algılanmıştır.

Söz gelimi Beyrek ve Banıçiçeğ'in ilk görüşme sahnesi, destanda hem gençlerin beşik kertme olarak nişanlandıkları hem eski Türk geleneklerine göre birbirine serbestçe davrandıkları hem de Oğuz yiğitleri ve kızlarının birer kahraman olarak savaşabildikleri gibi otantik boyutlarıyla anlatılmaktadır. Söz konusu olgular ve benzeri diğer boyutlar, tabii ki ana varyant oluşturucu alt varyantlarıdır. Bunlar ise, Batılıların Romeo ve Jülyet, Doğuların Leyla ve Mecnun'u gibi Türklerin de ayrıca bir Beyrek ve Banıçiçek destansı aşk hikâyesi özgün sanatsal ifadesinin yapılmasıyla algılanmasını gündeme getirmektedir.

Nitekim söz konusu görüş sahnesi, ayrıca bir destansı metin olarak da bütünlüğünü sağlamaktadır. Bunu metnin ön gönderimli başlangıç niteliğindeki parçasında yer alan diyalog da kanıtlamaktadır:

“Bəy, gəlişin qandan?
Beyrək aydır:
- İç Oğuzdan.
-İç Oğuzda kimin nəsisən? –dedi.
Beyrək aydır: - Baybura bəy oğlu Bamsı Beyrək dedikləri mənəm, -
dedi.
Qız aydır:
- Ya nə məsləhətə, nəyə gəldin, yigit? - dedi.
Beyrək aydır:
- Baybecan bəyin bir qızı varmış, onu görməyə gəldim, - dedi.
Qız aydır:
- Ol qız elə adam deyildir ki, sənə görünə, -dedi.” (Abdulla 1999: 64).

Kitabın üçüncü bölümü, Metindeki Anlamsal Boşluklar adıyla adlandırılmıştır. Üst kattaki destan kahramanları arasındaki gözle görünmeyen ilişkiler ve Oğuz toplumu temel sosyokültürel özellikleri biçimlenişinde açıkça seçilemeyen nicelikler, bu bölümde yorumlanmıştır. Bunlar, gelecekte üzerinde daha geniş bir ölçekte durulacak olgular olarak da nitelendirilmiştir.

Kemal Abdulla'nın düşüncesine göre Kitab-ı Dede Korkut donmuş bir metin değildir. Ona göre Kitab-ı Dede Korkut çok boyutlu, çetin ve derin içerikli bir geçiş sürecinin yazıya yansımış paha biçilmez şeklidir. Dede Korkut destanı; bu geçiş sürecinin, toplu insan cemiyetinden ferdi insana geçişin en umumi, en gerçekçi makamlarını tasvir ettiği suretlerinde ve hadiselerinde yaşatır.

Eserde yazarca belirlenen Ana varyantlara doğru kavramlaştırması ve kategorileştirmesi ne demektir? Burada tipolojik mukayese yolu veya yöntemi seçilmiş ve destandaki tipolojik-karşılaştırmalı nitelikli benzerlikler ve iç görünümlü farklılıklar belirlenmiştir. Aslında bu benzerlikler ve farklılıklar bile kendi başlarına birer sırdır. Bu benzerlikler ve farklılıklar; “en eski kimdir, kim kimi taklit eder gibi sorulara da cevap verir. Motiflerin aslı kime aittir?”

Bu motiflerde, olgu ve olaylardaki sır kiminle veya kimlerle ilintilidir? Bu sırrı açmak için Kemal Abdulla, Dede Korkut kahramanlarıyla klasik Yunan mitleri ve mitolojik tiplerini arasında paralellikler kurar ve bu karşılaştırmalı paralelliklerden yola çıkar. İşte söz konusu paralelliklerden bazıları:

Polifem ve Tepegöz
Ödip ve Boğaç
Sarı Donlu Selcan Hatun ve Güzel Helena
Kazan ve Agamemnon
Beyrek ve Antikona
Herakl ve Deli Dumrul vb.

Kitab-ı Dede Korkut'un on iki boyunun arkasında asıl gizlenen nedir?

Asıl verilmek istenen nedir? Kemal Abdulla bu yolu izleyerek kırılan alakaları ortaya çıkarmış ve semantik boşlukları sistemli bir şekilde doldurmaya ve aslında asıl verilmek istenileni, kavramı algılatmaya çalışmıştır.

Söz gelimi şu sorulara dikkat edelim ve cevaplarını içlerinde gizli olan kavramlara göre, yani asıl algılatılmaya çalışılan değerler açısından cevaplamaya çalışalım:

- Baybura Beyin gözleri neden ve nasıl açıldı?

Bu sorunun cevabını düşünürken İslami motifi olan şu olay akla gelebilmektedir: Hz. Yakup öldü olarak bildiği oğlu Yusuf için senelerce ağladıktan sonra gözleri kör olur ve Hz. Yusuf Mısır'a sultan olduktan sonra babasına gömleğini gönderir ve Hz. Yakup bu gömleği gözlerine sürdüğü anda tekrar görmeye başlar.

- Tepegözün ne için bir gözü var?

Kemal Abdulla diyor ki: Dede Korkut ne kadar açıklanırsa açıklansın bir o kadar da sırlara bürünmektedir. Çünkü akla gelen her soru başka bir soruya gebedir.

Bizim düşüncemize göre Dede Korkut destanları veya metni söz konusu eserde;

a) Dıştan bakış: milli servet, destan, bedii eser vb.

b) İç boşluk: hukuk, ahlak kitabı, yaşayışın tasviri, olması gerekenleri anlatan yazılı belge, Türk'ü Türk'e anlatan, tanıtan maddi ve manevi değerler bütünü olma açılarından ele alınarak yorumlanmıştır.

Kemal Abdulla'nın Sır İçinde Destan eseri, Oğuz cemiyyetinin varlığını gösteren, onun yaşam normlarını bediileştirip kendi içinde koruyup saklayan ve bugün bize takdim eden belgedir. İçeriğinde medenileşmekte olan bir cemiyyetin yeni oluşan normlarının şekillenmesini, eski-yeni karşılaştırmalarını görmek mümkündür. Nitekim mitoloji dünyasından medeni dünyaya, yazı medeniyetinin çiçeklendiği zamana geçiş, eski dünya insanı için mecburi bir gerçeklikti, sadeden mürekkepliğe, tek renklikten çok renkliğe, psikolojik kazanımlara doğru giden bir yükselişti.

Yazarın Dede Korkut Destanı üzerine düşündüklerine onun Eksik Elyazması eserinde cevap verilir. Ve söz konusu semantik boşlukların büyük bir kısmı Azerbaycan edebiyatının ilk modernleşme ötesi romanında doldurulur.

2.3.2. Eksik El Yazması

Eksik El Yazması (Azerbaycan Türkçesinde Yarımçığ Ölyazma) romanı Rus, Eransız dillerine çevrildi. Türkiye Türkçesine aktarıldı.

Fransa'nın ünlü L. Harmattan, Rusya'nın Xronikyor Basım Evlerinde basıldı. Eseri Türkiye Türkçesine araştırmacı-yazar ve bilim adamı Ali Duymaz aktarmıştır. Kitap, Ötüken Yayınevi tarafından (2006) yayımlanmıştır. Roman üzerine şimdiye kadar dünyanın çeşitli ülkelerinde 60'tan çok makale yazılmıştır. Roman yayımlandıktan sonra uluslararası edebî çevrelerde çok büyük yankılar uyandırdı. Edebî-felsefî tartışmalara yol açtı ve “yazar yeni bir Umberto Eco ve Azerbaycan'ın Borges'i olarak nitelendirildi.” (Иностранная литература 2007) Esasında ünlü İtalyan yazarı ve bilim adamı Umberto Eco'yla Azerbaycan'ın Kemal Abdulla'sının yaşam öyküsü, ilmî yazı ve denemelerindeki yaratıcılık performansı arasında çok ilginç bir yakınlık ve benzeşme söz konusudur. Her iki yazar, yazarlığa gösterge bilimden, edebiyat eleştirmenliğinden, akademisyenlikten ve aktif araştırmacı-gazetecilikten gelmiş olsa gerek.

2.3.3. Büyücüler Deresi

Yazarın Azerbaycan Türkçesinde 2006 yılında Mütercim Yayınevinde yayımlattığı Serbazlar Deresi romanı, Türkiye Türkçesine Büyücüler Deresi adıyla aktarıldı. Roman, Avrupa Yakası Yayınlarında 2007 yılında yayımlandı. Eseri Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine halk bilimci Arif Acaloğlu aktarmıştır. Söz konusu romanda, yukarıda da belirtildiği üzere Ortaçağ İslam Dünyasında mistiklerin Allah'a erişme çabalarıyla sıradan insan ihtirasları, kin ve intikam duyguları arasındaki köprülerin büyüyle kırılma deneyimi, günümüzün modernleşme ötesi roman yazma tekniğiyle kurgulanmakta ve kendine özgü dil-kullanım algılanmasıyla anlatılmaktadır. Eserin öyküsü, Büyücüler Deresinde yaşayan bir büyücünün, Şah'ın sarbanı tarafından kiralanmasıyla başlıyor. Sarban, zamanında Şah'a hizmet etmiş babasının ruhunu çağdırtmak ve ondan olmuş bitmiş bazı gerçekleri öğrenmek istiyor. Ama yer yerinden oynuyor. Çünkü sarban babasının Şah tarafından öldürüldüğünü öğreniyor. O da Şah'ı zehirleyerek öldürmek istiyor. O zaman Şah'ın ordusu, sarbanı da, adamlarını da, çoluk-çocuğunu da katlediyor.

Romanda tasarlanan diğer sıra dışı olaylar da belirtilen süjyle kurgulanır. Prototipi tarihî bir şahsiyetten gelen romanın mistik kahramanı Ak Derviş ve onun büyücü öğrencileri Büyücüler Deresindeki ve çevresindeki zaman ve sıra dışı faaliyetlerini devam ettirmektedir. Sonsuza kadar devam edecek gibi gözükken savaşın hayır ve şer kuvvetler arasında sürdüğü simgelenmektedir.

2.3.4. Kaynak ve Hedef Metinlerin Bilişsel Eksende Lengüistik İncelenmesi

Türkçede herhangi sözlü veya yazılı bir metin, bir yazı dilinden diğerine kelimenin dar ve geniş anlamlarında dil-kullanım aynılıkları, farkları, varyantları ve yalancı eşdeğerlikleri veya eşdeğerleri (çoğunlukla şekilce aynı anlamca farkları bulunan kelimeler) temellerinde aktarılmaktadır. Buna bağlı olarak da kaynak ve hedef dillere ilişkin fonetik-fonolojik; morfolojik, sentaktik ve metin dil bilimsel; leksik ve deyim bilimsel nitelikli her türlü dil-kullanım özellikleri, dil evrensellikleri ekseninde tarihî-karşılaştırmalı ve karşılaştırmalı-tarihî yöntemlerle art, eş ve ön görünümlü açılardan değerlendirilebilmektedir. Akabinde kaynak ve hedef metinlerin Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerinin Türk-İslam medeniyetine ve her birinin de kendi ulusal kültürüne bağlı olarak belirlenebilen karşılaştırmalı-betimlemeli düzleminde ve bilişsel algılama temelinde lengüistik yöntemle irdelenmesi gündeme gelmektedir.

Bu bağlamda, Kemal Abdulla'nın Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan Yarımçıq əlyazma ve Sehrbazlar dərəsi eserlerinin kaynak ve hedef metinleri, bilişsel algılama temelinde lengüistik yöntemle incelendi. İncelenme sonucunda, söz konusu metinlerde çeşitli dil aynılıkları, farkları, varyantları ve eşdeğerlerinin kullanıldığı gözlemlendi. Bunların bazıları, romanlardan örnek olarak getirilen metin parçalarında da yer almaktadır. Söz gelimi:

Ia. Və mən başladım söz söylədim. At ayağı yel kimi olursa, ozan dili dəxi çevik olur. Amma hər ozanın dili yox. Mən isə Tanrının buyruğu ilə ozanam. Hərdən mənə elə gəlir ki, mən qayıbdən dəxi dürlü xəbərlər söyləyə bilərəm. Nə olacaq, necə olacaq? – bunları kimsə bilməz. Mən isə bilərəm. Başladım nə başladım. Danışmağım düz üç gün, üç gecə çəkdi. Düz üç gün, üç gecə Bayandır Xan bir kəlmə səs çıxarmadı, bir kərə də olsun mənim sözümlü kəsmədi, arada bir aş gəldi, səssiz-səmirsiz yedik, sonra yenə mən davam etdim. Arada bir Bayandır Xan küçücük ölüm tutdu, uyquya getdi, mən də, Qılbaş da başımızı hərə bir tərəfə atıb elə Xan otağında gözümüzün acısını çıxardıq. Bayandır Xanın ayılmasından bir an öncə Qılbaş mənə dümsüklədi, “dur” işarəti verdi, mən mürgünü gözümdən qovub yenidən özümü danışığa hazır edən zaman gördüm ki, Bayandır Xan gözünü açdı və heç nə demədən üzünü üzümə, gözünü gözümə zillədi, bu bir işarət idi, yəni “davam et”. Mən dəxi davam edirdim. Beləcə üç gün üç gecə keçdi. Bu müddətə bir dəfə də olsun Xan həyətində ürəyi niyarançılıq çəkən Salur Qazan yada düşmədi, Şirşəmsəddin də, Uruz da, bütün digər Xanın xidmətinə gəlməyin növbətini gözləyənlərin heç biri. Heç kim yada düşmədi.

Üç gün və üç gecə. Mən Qorqud danışdım, Xanlar Xanı Bayandır mənim sözümə kəsildi, ünümə diqqət etdi. Nə danışdım?! Nə üçün danışdım? Bəlkə heç bütün bunları danışmamalı idim Bayandır Xana? Burasını bilmirəm. Bircə onu bilirəm ki, Qadir Tanrı könlümə ilham verdi, danışdıqca boşaldım, boşaldıqca yumşaldım və düz üç, gün üç gecədən sonra, nəhayət ki, yarımcan, yarımənəfəs az qala bayılaraq sözümə yum verdim, ağzımı yumdum... (Abdulla 2004: 58).

Ib. Ve ben başladım anlatmaya. At ayağı yel gibi olursa ozan dili de çevik olur. Ama her ozanın dili değil. Ben Tanrının buyruğuyla ozan olmuşum. Bazen gaipten türlü haberler verebildiğimi sanıyorum. Ne olacak, nasıl olacak? Bunları kimse bilemez. Ben bilirim. Başladım ama ne başlamak!... Anlatmam tam üç gün üç gece sürdü. Tam üç gün üç gece Bayandır Han bir kelime konuşmadı, bir kere olsun benim sözüme kesmedi, arada bir yemek geldi, sessiz sedasız yedik, sonra yine devam ettim. Arada bir Bayındır Han'ı küçük ölüm tutuyordu, uyuyordu, ben de, Kılbaş da başımızı rast gele bir yerlere koyup Han odasında kestiriyorduk. Bayındır Han'ın uyanmasından biraz önce Kılbaş beni dürtüyor, "kalk" işareti veriyor, ben tam mahmurluğu atıp yeniden anlatmaya hazırlandığım zaman Bayındır Han'ın da gözlerini açtığını görüyordum. Hiçbir şey demeden yüzünü yüzüme, gözlerini gözlerime dikiyordu, bu bir işaretti, yani "devam et" diyordu. Ben de devam ediyordum. Böylece üç gün üç gece geçti. Bu müddet zarfında bir defa da olsun Han avlusunda huzursuz bekleyen Salur Kazan aklımıza gelmedi. Ne Şir Şemseddin, ne Uruz, ne de Han'ın hizmetine gelmek için sıra bekleyenlerin hiç biri... Hiç kimse aklımıza gelmedi. Üç gün üç gece ben konuştum, Hanlar Hanı Bayındır Han kulak verdi, benim sözlerimi dinledi. Ne konuştum? Neden konuştum? Belki de bunları hiç anlatmamalıydım Bayındır Han'a? Burasını bilemiyorum. Sadece Kadir Tanrının gönlüme ilham verdiğini, anlattıkça rahatladığımı, rahatladıkça yumuşadığımı biliyorum. Tam üç gün üç gece sonra nihayet yarı canlı halde, neredeyse bayılmak üzereyken sözlerime son verdim, ağzımı kapattım...(Abdulla 2006: 62-63).

Yukarıda Eksik El Yazması romanının kaynak ve hedef metinlerinden aynı parça örnek olarak alınmıştır. Söz konusu metin parçasında, en eski göçebe Türk uygarlığı ve sonraki yerleşik Türk-İslam medeniyeti temel unsurlarına ilişkin Türkçe algılanmasıyla özelde millî bilince genelde ise yaşam-düşünüş tarzına dönüşen bilişsel içerikli sözel olguların kaynak ve hedef metinlerde dilbilgisel olarak aynı yapılanmalı birleşik ve basit cümle türleriyle ifade edildiği gözlemlenmektedir:

1a. Azerb: At ayağı yel kimi olursa, ozan dili dəxi çevik olur.

- 1b. Türk: At ayağı yel gibi olursa ozan dili de çevik olur.
1a. Azerb. Mən isə Tanrının buyruğu ilə ozanam.
1b. Türk. Ben Tanrının buyruğuyla ozan olmuşum.
11a. Azerb. Hərdən mənə elə gəlir ki, mən qayıbdən dəxi dürlü xəbərlər söyləyə bilərəm.
11b. Türk. Bazen gaipten türlü haberler verebildiğimi sanıyorum.

Getirilen örneklerden sadece üçüncüsü, kaynak ve hedef metinlerindeki kullanımlarında birbirinden farklılık göstermektedir. Söz konusu örnek, kaynak metinde tek birleşimli-obje anlamlı birleşik cümle, hedef metinde ise basit cümleyle ifade olunmuştur. Bunun yanı sıra, kaynak ve hedef metinlerde diğer çeşitli dil farkları ve varyantlarının da kullanıldığı gözlemlenmektedir. Sözgelimi:

Farklılıklar: Azerb. Mən isə bilərəm. Türk. Ben bilirim.

Aynı örnekte yer alan bil- fiili, kaynak metinde belirsiz gelecek zamanda (qeyri-müəyyən gələcək zamanda), hedef metinde ise geniş zamanda kullanılmaktadır. Çünkü, Azerbaycan Türkçesinde geniş zaman kavramı, kendine özgü dilbilgisel göstergesiyle gramerleşmediğinden yerine göre hem gelecek zaman hem de şimdiki zaman morfolojik belirtileriyle ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, kaynak metinde kullanılan yada düşmək (hatırlamak), gözünün acısını çıxarmaq veya almaq (kestirmek) deyimleri ise, sadece Azerbaycan Türkçesinde kullanılan ve buna bağlı olarak da iç görünümlü araştırma-inceleme doğrultusu açısından nitelendirilebilen dil birimleridir.

Varyantlar: Azerb. Ağzını yummaq; Türk. Çenesini kapatmak.

Belirtilen deyimın varyantları farklı anlamsal-etimolojik kökenlere sahiptir. Birincisi, Türkçe kökenli olup Dede Korkut metninde de kullanılmaktadır. İkincisi ise, birinciyle her ne kadar yapılan işin aynılığına göre benzeşse de, Hint-Avrupa dillerinden anlamsal olarak birebir çevri olup (Kar. İng. Shut up; Rusça. Zakroy rot) dil evrensellikleri ekseninde ele alınmalıdır. Esasında Türk-İslam medeniyetinde ölen bir insanın son defa olarak gözleri ve çenesi kapatılır ama yumulmaz.

IIa. Karvan hayla-küylə yola düşməyə artıq hazır idi. Hamı yığışib hərə öz yerində hərəkət əmrini gözləyirdi. Bircə Karvanbaşının çadırı təzəcə ağaran dan işığında yavaş-yavaş qaralmağındaydı. Xacə İbrahim ağa bir daha əməllicə yüklənmiş dəvələrə, qatırlara, karvan boyu öz yerini tutmuş səbirli atlara, çadırın yanındaki böyük ocağın külünü eşləyib söndürən və

onu gözləyən üç nəfər nökrə ötəri nəzər saldı, çadırın ağzında “öhö, öhö”ləyib boğazını arıtladı, ehmalca başını əyib içəri keçdi:

-Qurbanın olum, sabahın xeyirli olsun, biz hazır.

Karvanbaşı artıq səfər geyimində idi, bardaşını qurub hələ də isti yatağında fikrə gedib oturmuşdu, Xacə İbrahim ağanın bu sözlərini gözləyirmiş kimi dərhal ayağa qalxdı, ətəyini çırpıb əziklərini səliqəyə saldı:

-Çox gözəl, çox pakizə. Yolçu yolda gərək, sənin də sabahın xeyirli olsun, çadırı de söksünlər (Abdulla 2006: 25-26).

İlb. Kervan curcuna içinde yola çıkmaya artık hazırdı. Herkes toplanmış, hareket emrini beklemekteydi. Yalnız Kervancıbaşı'nın çadırı yeniden parlamaya başlayan tan yeri ışıklarında yavaş yavaş aydınlanıyordu. Hoca İbrahim Ağa, denkləri esaslı biçimde yerleştirilmiş olan develeri, katırları, kervanın başından sonuna yerini almış olan atları, keza çadırın yanındaki büyükçe ateşin külünü karıştırarak söndürmekte olan ve kendisini bekleyen üç uşağı gözden geçirdi; çadırın girişinde “öhö, öhö” diye gırtlığını temizledi, yavaşca başını eğerek içeri girdi.

“Kurban olduğum hayırlı sabahlar, biz hazırız.”

Kervancıbaşı artık yolculuk giyisilerini kuşanmış, bağdaş kurarak, sıcağını hâlâ korumakta olan yatağının üstünde düşünceli düşünceli oturmaktaydı. Hoca İbrahim Ağadan bu sözlerini bekliyormuş gibi derhal ayağa kalktı, eteklerini silkip, buruşuklarını düzeltti:

“Çok iyi, çok güzel. Yolcu yolunda gerek, sana da iyi sabahlar, söyle çadırı da çözsünler.” (Abdulla 2007: 21).

Büyücüler Deresi romanının kaynak ve hedef metinlerinden getirilen örneklemede, yukarıda belirtilen dil-kullanım temellerine ilişkin dilbilgisel, leksik ve deyim bilimsel nitelikli dil aynılıkları ve farklılıklarının yanı sıra, varyantları ve yalancı eşdeğerleri de kullanılmaktadır. Sözelimi:

Aynılıklar: Bardaş qurmaq ve ya bağdaş kurmaq;

Farklılıklar: Hay-küy // curcuna; yığışmaq // toplaşmaq; gözlemek // beklemek; boğazını arıtlamak // gırtlığını temizlemek;

Varyantlar: Yola düşmək//yola çıkmak; sabahın xeyir//hayırlı sabahlar; ətəyini çırpmak//eteğini silmek;

Yalancı Eşdeğerler: Nökrə//uşak; qaralmaq//karalmak//kararmak.

2.3.5. Tarihsiz Günlük

Kemal Abdulla'nın Tarihsiz gündelik (Tarihsiz Günlük) adlı eseri, 2005 yılında Bakü'de yayımlanmıştır. Eser, yazarının kendisinin de gençlik yıllarında yaşadığı, başından geçirdiği olmuş geçmiş olaylar üzerine bir deneme yazısı olarak kaleme alınmış yaşam hikâyesi olsa gerektir. Elbette, otobiyografi niteliğindeki povestin (romandan küçük, hikâyeden büyük nesir eseri) kahramanı, yazarın kendisi değildir. Kahraman, post modern nitelikli zaman ve mekan ikileminde yazarın kurguladığı tiptedir. Söz konusu eseri, 2009 yılında Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümü mezunları Gülsen Talaş ve Dede Sönmez Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarmışlardır. Çok kısa bir süre içerisinde eserin hedef metni Türkiye Türkçesinde yayımlanacaktır.

SONUÇ

En yakın akraba yazı dillerinden birbirine yapılan sözlü ve yazılı metin aktarımı çalışmalarının teorik ve uygulamalı prensipleri, hâlen bilişsel algılama temelinde lengüistik yöntemlerle de belirlenmektedir. Bu ise, aktarma bilimi kavramının içeriksel birleşenleri olarak bilinen kaynak dil, hedef dil ve kaynak metin, hedef metin ve aktarma süreci algılamalarının bütünleşik bir filolojik disiplin çerçevesinde tanımlanmasına yol açmaktadır.

Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerinden birbirine yapılan her türlü yazılı metin ve söylem aktarımı süreci, 1990'lı yıllardan itibaren gittikçe hızlanmaktadır. Diğer Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerinden Türkiye Türkçesine ve aksine yapılan aktarma çalışmaları, bu süreçte merkezî yer almaktadır. Çağdaş Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen ve Azerbaycan yazarlarının Türkiye Türkçesine aktarılan eserleri; Türk Dünyası kavramı, Türklük olgusu ve oluşumu, ulusal Türk kültürleri ve Türk-İslam medeniyeti konularının art, eş, ön ve iç görünümlü algılanma açılarından enine boyuna irdelenerek işlenilmesiyle seçilmektedir. Söz konusu çalışmaların içerisinde, Kemal Abdulla'nın modernleşme ötesi dil-anlatım tarzı ve roman kurgulama tekniğiyle yazdığı ve bundan dolayı da özel bir bilişsel algılama temelinde lengüistik yöntemle incelenme gerektiren Eksik El Yazması ve Büyücüler Deresi romanlarının günümüzde birçok yabancı dile çevrilmesi ve Türkiye Türkçesine aktarılması dikkatleri çekmektedir.

KAYNAKLAR:

- ABDULLA, Kemal (1991), *Gizli Dədə Qorqud*, Bakı, Yazıçı, 148 s.
- (1995), *Gizli Dede Korkut*. Türkiye Türkçesine aktaran: Kerime Üstünova, Bursa, Ekin Kitabevi, 154 s.
- (1997), *Gizli Dede Korkut*. Not ve Açıklamalarıyla Türkiye Türkçesine aktaran: Ali Duymaz, Ötüken, 222 s.
- (1999), *Sirr içində Dastan və yaxud Gizli Dədə Qorqud*. “Elm” Nəşriyyatı, Bakı, 283 s.
- (2004), *Yarımcıq əlyazma*. Roman, XXI YNE, Bakı, 286 s.
- (2006), *Eksik El Yazması*. Aktaran: Ali Yılmaz, Ötüken, Ankara, 291 s.
- (2006), *Sehrbazlar Dərəsi*. Roman, Mütərcim, Bakı, 222 s.
- (2007), *Büyücülər Derəsi*. Roman, Türkiye Türkçesine aktaran: Arif Acaloğlu, Avrupa Yakası Yayınları, İstanbul, 188 s.
- (2006), *Тайный “Дедэ Коркуд”*, Mütərcim, Bakı, 346 s.
- ... (2009), *Mifdən yazıya və yaxud Gizli Dədə Qorqud*, Bakı, Mütərcim, 375 s.
- Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştayı Bildirileri (2006), 14 Mayıs 2005, TDK Yayınları, Ankara.
- IV. Bilişim İşbirliği Forumu (2004), Türk Cumhuriyetleri Bilgi Teknolojileri Grubu, Bakü, 14-15 Aralık.
- BOZŞAHİN, Cem ve ZEYREK, Deniz (2000), *Dilbilgisi, Bilişim ve Bilişsel Bilim*. –Dilbilim Araştırmaları, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s. 41-48.
- Демьянков В. З. (1994), *Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода*. –Вопросы Языкознания, № 4. с. 17-33.
- Дитрих В. (2002), *Влияние языков Американских индейцев на романские языки (II): “общие языки”: ацтекский, кечуа и тупи. Субстрат, адстрат или интерстрат?* –Вопросы Языкознания, № 2. с. 64-85.
- Добровольский Д. О. (1998), *Национально-культурная специфика во фразеологии (II)*. –Вопросы Языкознания, № 6. с. 48-56.
- Doğan G. (2000), *İltifat olgusuna Bilişsel Bir Yaklaşım*. –Dilbilim Araştırmaları, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s. 49-63.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2007), *Giriş. Türkiye Türkolojisine ve Türkiye'deki Türk Lehçeleri Çalışmalarına Genel Bakış*. Türk Lehçeleri Grameri, Akçağ, Ankara, s.11-30.
- ƏHMƏDOV, Firudin (2007), *Elektron imkanlar: Azərbaycan dili və Türk dillərinin integrasiya problemlərinə konseptual yanaşma*. AzAtaM.
- Иностранная литература (2007), No 4, Москва, s. 325-329.
- GÖKTÜRK, Akşit (2004), *Çeviri: Dillerin Dili*. İnceleme, İstanbul, YKY, 112 s.
- Гуреев В. А. (2004), *Языковой эгоцентризм в новых парадигмах знания*. – Вопросы Языкознания, № 2. с. 57-67.
- (2005), *Проблема субъективности в когнитивной лингвистике*. - Известия АН. Серия Литературы и Языка, том 64, № 1, с. 3-9.
- Ханина О. В. (2004), *Желание: когнитивно-функциональный портрет*. –Вопросы Языкознания, № 4, с. 122-155.

Türk Dünyasında Aktarma Çalışmaları ve Kemal Abdulla'nın Eserleri
Türkiye Türkçesinde

Кибрик А. А. (1994), Когнитивные исследования по дискурсу. – Вопросы Языкознания, № 5, с. 126-139.

Кравченко А. В. (2001), *Когнитивная лингвистика и новая эпистемология (К вопросу об идеальном проекте языкознания)*. – Известия АН. Серия Литературы и Языка, том 60, № 5, с. 3-12.

Кубрякова Е. С. (1994), *Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука*. – Вопросы Языкознания, № 4, с. 34-47.

----- (2004), *Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики*. – Известия АН. Серия Литературы и Языка, том 63, № 3, с. 3-12.

Курт О. (2002), *Обучение студентов языкового вуза идиомам турецкого языка на основе когнитивно-культурологического подхода*, АҚД, Минск, 18 с.

MUSAOĞLU, Mehman (1997), *Muhtar Awezov'un Edebi Mirası Türkiye Türkçesinde*. - Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, Sayı:14-Ağustos, s.15-22.

..... (2002a), *Türkolojinin Çeşitli Sorunları Üzerine Makaleler İncelemeler*, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 320 s.

----- (2002b), *Türkiye'de Son 10 Yılda Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Üzerine Çalışmalar*. -TÜRKSOY. Türk Dünyası, Kültür, Sanat, Bilim, Haber ve Araştırma Dergisi, Sayı: 5 Ocak, Ankara, s. 7-10.

----- (2003a), *Türk Dünyasında Çeviri-Aktarma Sorunları ve Annaguli Nurmehmet'in Türkiye Türkçesindeki Eserleri*. I. Avrasya Sanat Edebiyat Yıldızları Uluslararası Sempozyumu, Ankara, s. 117-123.

----- (2003b), *Türkçede Çeviri ve Aktarma*. Bilig. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 24, s.1 – 22.

----- (2003c), *Türkçedeki Kaynak ve Erek Metin Odaklı Dilbilgisel Gelişmeler ve Dil Yanlılıkları Üzerine*. Cumhuriyetimizin 80. Yılında Türkçemiz, Anaçev Anadolu Çağdaş Eğitim Vakfı, Ankara, s. 151-158.

----- (2003ç), *Türk Folklorik Metinlerinin Ontolojik-Lengüistik Temelleri*. Dil Dergisi, Sayı: 118 Ocak-Şubat, Ankara, s. 16-25.

----- (2003d), *Türkçenin İşlevsel Dilbilgisi ve Metin Kompozisyonu*. Dil Dergisi, Sayı: 120, Mayıs-Haziran, Ankara, s. 22-40.

----- (2004), *Anar'ın Eserleri Türkiye Türkçesinde*. TÜRKSOY. Türk Dünyası, Kültür, Sanat, Bilim, Haber ve Araştırma Dergisi, Sayı: 11 Ocak, Ankara, s. 25-30.

----- (2005), *Ədəbi köçürülmə nəzəriyyəsinin əsas prinsipləri və maşın köçürməsi (proqram təminatı) sisteminin (software) lingvistik yönümü. Tərcümə və Transmilli Proseslər, Beynəlxalq Konfrans*, 14- 15 Aprel, Bakı, s. 31-32.

----- (2006), *Türkçe Aktarma Bilimi ve Dil Bilimsel Boyutları*. Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştayı Bildirileri. 14 Mayıs 2005, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.139-158.

----- (2007), *Dede Korkut Destanı, Başucu Kitabımız*. TÜRKSOY. Türk Dünyası Kültür ve Sanat Dergisi, Sayı: 22 Ocak, Ankara, s. 20-24.

----- (2008), *Türkçede Çatı*. Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı, Ankara, Akçağ, s. 207-234.

Новое в зарубежной лингвистике, вып. XXIII, *когнитивные аспекты языка*, Москва, “ПРОГРЕСС”, с. 281-309.

SABİR, Mirzə Ələkbər (1992), *Норһорнатә*, Ваки, Yazıçı, 558 s.

Селиверстова О. Н. (2002), *Когнитивная семантика на фоне общего развития лингвистической науки*. –Вопросы Языкознания, № 6, с. 12-26.

“Türk Lehçeleri Arasındaki Aktarma Çalışmalarının Bugünkü Durumu ve Karşılaşan Sorunlar” Sempozyumu, Maltepe Üniversitesi-İstanbul, 31 Mart-05 Nisan, 2009.

Толстой Н. И. (1997), SLAVIA ORTHODOXA İ SLAVIA LATINA – *Общее и различное в литературно-языковой ситуации (опыт предварительной оценки)*. -Вопросы Языкознания, № 2, с. 16-33.

VI. Türk Dünyası Ekonomi, Dil ve Bilişim İşbirliği Forumu. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, 2006.

UĞURLU, Mustafa (2000), *Türk lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve “Abay Yolu” Romanı*. Bilig. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Güz, Sayı: 15, s. 59 – 77.

----- (2004), *Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği*. Bilig. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Güz, Sayı: 15, s. 59 – 77.

Воркачёв С. Г. (2001), *Концепт счастья: понятийный и образный компоненты*. –Известия АН. Серия Литературы и Языка, том 60, № 6, с. 47-58.